

PLATON'UN TANRI'YA BENZEYEN FİLOZOFU BİR KARİKATÜR MÜ?*/**

Şeyma Kömürcüoğlu***

IS PLATO'S GODLIKE PHILOSOPHER A CARICATURE?

ÖZ

Platon'un *Theaitetos* diyalogu *Tanrı'ya benzeme* temasının yer aldığı en önemli metinlerden biridir. *Theaitetos*'un (172-176c) pasajları, teorik ve pratik hayat tarzı arasında bir karşılaştırma içermektedir. Bununla birlikte bu pasajlarda çizilen filozof portresinin niteliği hakkında bir tartışma söz konusudur. Geleneksel görüş, Platon'un burada tasvir ettiği filozofu, öte-dünyalı bir filozof olarak okumaktadır. Alternatif görüş ise Platon'un çizdiği filozof portresinin öte-dünyalı değil aksine pratik işlerle meşgul olduğu kanaatindedir. Bu konudaki uç bir iddia ise, Platon'un gerçek bir filozofu değil bir *karikatür* tasvir ettiğidir. Benim amacım, Platon'un *Theaitetos*'ta çizdiği portrenin bir karikatür değil *hakiki filozofu* temsil ettiğini göstermektir. Platon'un hem bu-dünyalı hem öte-dünyalı bir filozof tasavvuruna birlikte izin verebileceği ve Tanrı anlayışıyla filozof anlayışını birbirine bağlı olarak şekillendirmiş olduğu iddiası, bu makalenin çıkış noktasıdır.

Anahtar Kelimeler: *Theaitetos*, *homoiôsis theôî*, Tanrı'ya benzeme, dünyadan kaçış, münzevi filozof, bu dünyalı filozof, karikatür.

* Bu çalışmanın da bir parçasını oluşturduğu proje, TÜBİTAK tarafından 2214-A Doktora Sırası Yurt Dışı Araştırma Bursları kapsamında desteklenmektedir.

** Makaleme hem kaynak hem de içerik yönünden katkı sağlayan Prof. Monte Johnson'a ve makalemi okuyup değerlendiren tez danışmanım Doç. Dr. İbrahim Daşkaya'ya teşekkür ederim.

*** Doktora öğrencisi, Sakarya Üniversitesi Felsefe Ana Bilim Dalı; Visiting Graduate Student, University of California San Diego, Philosophy Department, seymakomurcuoglu@yahoo.com.tr. Yazının geliş tarihi : 08.03.2016; kabul tarihi: 31.05.2016.

ABSTRACT

Theaetetus is the one of the most important passages of Plato, on the topic of becoming like God (*homoiôsis theôti*). The digression, (172-176c), involves a comparison between two different ways of life: The practical life, and the theoretical life. However, there is a controversy about the portrait of the philosopher painted in the digression. The traditional view tends to read the digression as if presented from the other-worldly philosopher viewpoint. The alternative reading suggests the philosopher could not be other-worldly, must be a practical. And the most extreme view reads the digression, not as a portrait of a philosopher, but as a caricature. My aim is to show that the philosopher in digression is a portrait not a caricature, but a true philosopher. I argue that the concept of God, and the concept of philosopher, are identified by Plato, who allows for different concepts of both God and of the philosopher.

Keywords: *Theaetetus*, *homoiôsis theôti*, becoming like God, escape from the world, other worldly philosopher, this-worldly philosopher, caricature.

...

I. Giriş

Platon her ne kadar yeni Platoncu okumalarla mistik yorumlara konu olmuş olsa da, Tanrı'ya benzeme teması, Platon çalışmaları söz konusu olduğunda henüz hatırı sayılır bir karşılık bulmamaktadır. Bununla birlikte son yıllarda antik Yunan felsefesi alanında yapılan çalışmalarda, Tanrı'nın ahlâkî bir ideal olarak ele alındığı çalışmalara rastlanmaya başlanmıştır.¹

Bilindiği gibi din ve felsefe metinlerinin temel anlatısı Tanrı ile insan arasındaki ontolojik ayrıma dayanır. Antik Yunan kültüründe de, “insanî doğa ile Tanrısal doğa arasındaki farkın, Tanrı'nın mekân sınırı olmaksızın eyleyebilmesi ve ölümsüz olması dolayısıyla, insanla diğer canlılar arasında var olan ayırmadan daha belirgin olduğu varsayılmıştır.”² Her ne kadar Tanrı ve insan arasındaki fark Tanrı'nın ölümsüzlüğü esasına dayansa da ve “ölümlülük ile ölümsüzlük arasında her ne kadar büyük bir fark olsa da, antik Yunanlılar bu ikisini, birbirinden tamamıyla farklı doğalar olarak görmek

¹ Platon'da Tanrıya benzeme konusunda rastlayabildiğimiz ilk müstakil kitap, Culbert Rutenberg'in *The Doctrine of the Imitation of God in Plato* (1946) tarihli doktora tezi çalışmasıdır. Salvatore Lavacchia tarafından kaleme alınan *Una Via che Conduce al Divino: La homoiôsis theô nella filosofia di Platone* (2006) adlı kitap da İtalyanca yazılmış ve müstakil olarak Platon'da Tanrı'ya benzeme konulu kapsamlı bir çalışmadır. Almanca'da ise Hubert Merki'nin *Homoiôsis Theô: Von der platonischen Angleichung an Gott zur Gottähnlichkeit bei Gregor von Nyassa* (1952) adlı eseri yine bu temaya tahsis edilmiş müstakil bir eserdir. Bu üç kitap çalışması dışında Platon'da Tanrı'ya benzeme konusunda çok sayıda makale de yazılmıştır.

² Kenneth James Dover, *Greek Popular Morality: In the Time of the Plato and Aristotle*, Cambridge, Hackett Publishing Company, 1994, s. 75.

yerine, bir ölçeğin farklı uçları olarak telif etmeye eğilimlidirler.”³ Bu eğilim, Yunan dinlerinde, insanî ve tanrısal doğanın bir araya geldiği çeşitli ritüeller aracılığıyla ifade edilmiştir.⁴ Yine bu eğilimden mülhem olarak Tanrı, antik Yunan felsefesi metinlerinde ahlâkî bir ideal olarak da yer bulabilmiştir.

Antik Yunan'da Tanrı'ya benzeme idealinin en belirgin olduğu filozoflardan biri Platon'dur ve Platon metinlerinde bu ideal, oldukça dağınık halde karşımıza çıkmaktadır. Filozofun Tanrı algısının çok çeşitli ve değişken olması dolayısıyla, Tanrı'nın kendisine benzene ya da benzenmesi gereken bir ideal olarak karşımıza çıkması farklı bağlamlarda olmaktadır. Platon kimi zaman dünyadan elini çekmiş uhrevî bir filozofu Tanrı'ya benzeme idealinin merkezine almakta, kimi zaman ise Tanrı'nın ölümsüzlüğünün ya da bilgeliğinin *paylaşımı* merkezinden hareket etmektedir. Bazı diyaloglarda ise, evrene nizam veren Tanrı algısından mülhem olarak, günlük meşgalelerin tam ortasında ve hatta bir şehri yönetmekle, düzenlemekle yükümlü bir filozof karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, Platon için bir *Tanrılar çokluğu* nun söz konusu olmasından değil, Tanrı'ya farklı niteliklerin atfedilmesinden kaynaklanıyor olabilir. Dolayısıyla *Platon'un Tanrı'sının niteliğinin ne olduğu* sorusunun cevabını veren geniş yelpaze, Tanrı'ya benzeyen filozof portresinin de çeşitlenmesine neden olmaktadır.⁵

Ben bu makalede, Platon'un Tanrı algısıyla filozof algısının koşturarak olarak şekillendiği varsayımından hareket ediyorum.⁶ Buna göre, Tanrı aşkın/müteal bir noktaya konumlandırıldığında, Tanrı'ya benzeme ideali de aşkın ve münzevi bir filozofu doğurmakta, Tanrı'nın evreni şekillendiriyor oluşu, aktif ve müdahil oluşu merkeze alındığında ise, şehri yönetmesi gereken aktif bir filozof gündeme gelmektedir.⁷ Bu etkileşimler aynı diyalogun filozof ve Tanrı algılarında ortaya çıkabileceği gibi, farklı diyalogların filozof ve Tanrı algıları da birbirlerini etkileyebilmektedir. Dolayısıyla Platon'un *nasıl bir Tanrı'ya benzemeyi öngördüğü* sorusu, doğrudan doğruya çizdiği

³ Dover, *Greek Popular Morality*, s. 81.

⁴ Antik Yunan dinlerinde, Tanrılaşma/Tanrı'ya benzeme merkezli ritüellere örnekler için bkz. Walter Burkert, *Ancient Mystery Cults*, Harvard University Press, Cambridge, 1987 ve *Structure and History in Greek Mythology and Ritual*, University of California Press, Berkeley, 1979.

⁵ Bu geniş yelpaze, Platon'un doğrudan Tanrı'ya benzeme konusuyla bağlantılı olmayan metinlerini dahi bu merkezde okumaya imkân vermiş, Platon felsefesinin bugüne kadar farklı bağlamlarda okunan unsurları çeşitli çalışmalarda Tanrı'ya benzeme teması ışığında yeniden okunmuştur. Formlar teorisinin, formlara benzemek yönü, Tanrı'ya benzemek olarak yorumlanmış (bkz. Rutenberg, *The Imitation*, s. 27-40), mağara allegorisi, Tanrı'ya benzemeyle bağlantılı olarak düşünülmüştür (bkz. Shigeki Tsuchihashi, “The Likeness to God and the Imitation of Christ: The Transformation of the Platonic Tradition in Gregory of Nyssa”, *Christians Shaping Identity from the Roman Empire to Byzantium*, içinde, ed. Geoffrey Dunn, Wendy Mayer, s. 100-116, 2015.

⁶ Benzer bir yaklaşım için bkz. John M. Armstrong, “After the Ascent: Plato on Becoming Like God”, *Oxford Studies in Ancient Philosophy*, S. 26, 2004, s. 171-183.

⁷ Platon'da Tanrı kavramının mütakabiliyetleri için bkz. Friedrich Solmsen, *Plato's Theology*, Ithaca: Cornell University Press, 1967, Adam Drozdek, *Greek Philosophers as Theologians*, Aldershot, England: Ashgate, 2007.

filozof portresini ve Tanrı'ya benzeme *tarzını* belirleyecek bir sorudur.⁸

Bu makale, Platon'un Tanrı'ya benzeme idealinin geçtiği metinlerden sadece birini analiz etmeyi amaçlamaktadır. *Theaitetos*'un (172c-176c) pasajlarında karşılaştığımız Tanrı'ya benzeme ideali ve Tanrı'ya benzeyen filozofa dair literatürdeki yorumlar irdelenecek, ilgili pasajda sunulan filozof portresinin gerçek bir felsefî ideali mi yansıttığı yoksa iddia edildiği gibi sadece bir karikatür mü olduğu sorusu etrafındaki görüşler ve çözüm yolları üzerinde durulmaya çalışılacaktır.

II. Homoiōsis Theōi (ὁμοίωσις θεῷ)

Platon'un, Tanrı'ya benzeme fikrine rastladığımız ilk diyalogu *Şölen* olmakla birlikte *homoiōsis theōi* (ὁμοίωσις θεῷ) kavramlaştırması ilk kez *Theaitetos*'ta karşımıza çıkmaktadır.⁹ Bu kavramlaştırmayı ilk yapan Platon'dur.¹⁰ *Theaitetos* (176c)'de geçtiği haliyle *homoiōsis theoi*, Platon'un Tanrı'ya benzeme konusundaki en açık ifadelerinden biridir ve ifadenin geçtiği pasaj, geç dönem Platonistler tarafından bir *locus classicus* olarak görülmüştür.¹¹ Ahlâkî bir amaç olarak ele alınan *homoiōsis theōi*,¹² Tanrı(lar)a benzemek olarak Türkçe'ye çevrilebilir.¹³ Platon, *Theaitetos*'ta “bilgi nedir” sorusunun cevabını ararken ve ne tür bilginin bilgelik meydana getireceğine dair¹⁴ bir tartışmayı verirken diyalogun sonlarına doğru, ilk bakışta diyalogun geri kalan kısmıyla pek de alakalı olmadığı düşünülecek bir konuya değinmektedir. Bu bölüm bazı araştırmacılar tarafından “ilginç fakat diyalogun bütünü itibariyle önemsiz” olarak değerlendirilmiştir.¹⁵ *Theaitetos*'un bu pasajı, dile getirdiğimiz bağlantı probleminden dolayı konu dışı

⁸ Konuyu sınırlandırmak için şu hususu hatırlatalım: Platon'un hangi eserindeki Tanrı anlayışının hangi eserindeki filozof portresine etki ettiği konusu bu makalenin konusu değildir. Bu makalede yalnızca *Theaitetos* diyalogunda çizilen filozof portresiyle ilgili müstakil bir tartışmayı ele almaya çalışacağım.

⁹ David Sedley, “The Ideal of Godlikeness”, *Plato II: Ethics, Politics, Religion, and the Soul*, içinde, ed. G. Fine, Oxford University Press, 1999, s. 311.

¹⁰ Christoph Jedan, “Metaphors of Closeness: Reflections on *Homoiōsis Theōi* in Ancient Philosophy and Beyond”, *Numen*, S. 60, 2013, s. 55.

¹¹ Sedley, “The Ideal of Godlikeness”, s. 311.

¹² *Homoiōsis theōi* söz öbeğinin İngilizce'ye tercümesinde farklı tercihler bulunmaktadır. Becoming Like God, Godlikeness, Assimilate to God ya da Following God kullanılan tercümelere bazılarının. Bu makale çerçevesinde, bu tercüme farklılıklarının, konumuzun ele alınışına radikal bir katkısı olmayacağını ve birbirinin yerine kullanılabileceğini düşünüyorum. Bu sebeple makalemde, *homoiōsis theōi* ifadesinin karşılığı olarak; Tanrı'ya benzeme, Tanrı gibi olma, Tanrılaşma, Tanrı'da asimile olma, Tanrı'yı takip gibi ifadeleri bağlamlarına göre birbirinin yerine kullanacağım.

¹³ David Sedley, “Becoming Like God in Timaios and Aristotle”, *Interpreting the Timaios-Critias*, içinde, ed. T. Calvo, L. Brisson, 1997, s. 328.

¹⁴ Timothy Mahoney, “Is Assimilation to God in the *Theaitetos* Purely Otherworldly?” *Ancient Philosophy*, S. 24, 2004, s. 325.

¹⁵ Gregory Kirk, *The Pedagogy of Wisdom: An Interpretation of Plato's Theaitetos*, Northwestern University Press, Illinois, 2015, s. 136 ve Gilbert Ryle, *Plato's Progress*, Cambridge University Press, 1966, s. 158.

söz/konu sapması olarak düşünülmüş ve söz konusu paragraf, *digression*/konu sapması başlığı altında tartışmalara konu olmuştur. Bununla birlikte Sedley'e göre Tanrı'ya benzeme idealine yer veren bu pasaj, Platon düşüncesinin ana problemlerinden biri olarak hala yeterli ilgiyi görmemektedir.¹⁶ Ayrıca Platon felsefesinin, Tanrı'ya benzeme idealini de kapsayan yönü çoğu zaman ihmal edilmekte¹⁷, ve hatta Platon'un taklit teorisinin Tanrı'yı taklit bağlamında ele alınmasını, "filozofun rasyonel teorisinin spiritüel yorumlarla kirletilmesi" şeklinde değerlendiren yazarlar bulunmaktadır.¹⁸

Theaitetos'un Platon'un genel düşünsel gelişimi içindeki yeri oldukça tartışmalıdır. Fakat yine de açık olan husus, filozofun bu diyalogda "pre-sokratik geleneğin empirist, rölativist ve materyalist yaklaşımlarını reddettiğidir".¹⁹ Platon, sofist yaklaşımları tartıştıktan sonra burada Sokrates'in ağzından hakiki filozofun tarifini yapar²⁰ ve bu filozof Tanrı'ya benzemesi salık verilen bir filozoftur. Paragrafın öncesinde ise Tanrı'ya benzeyen filozofa biçilen rol/görev tartışılır. Fakat bazı yorumcular, metinde yer alan filozof münzevi bir portreye sahip olduğu için; bu filozofun, Platon'da görmeye alışık olduğumuz filozof tipolojisine, en azından Sokrates'e hiç benzemediğini düşünmektedirler. Dolayısıyla, literatürün temel soruları, *Theaitetos*'taki Tanrı'ya benzeyen münzevi filozof portresinin Platon'un genel düşüncesiyle bağlantılı olup olmadığı ve Platon'un ideal filozofunun bu dünyalı mı öte dünyalı mı olduğunu anlamaya döndüktür. Ayrıca *Theaitetos*, rölativizme karşı argümanlar içerdiği için, hakiki filozof tasvirinin Tanrı'ya benzeme noktasından yapılması, Tanrı'nın, *Theaitetos*'ta, etik rölativizm karşısında bir *paradeigmata* olarak konumlandırılıp konumlandırılmayacağı sorusunu da gündeme getirmiştir. Yine zikretmek gerekir ki diyalogdaki Tanrı'ya benzeme ideali "genelde yok sayılan bir bölüm olmuş ve diyalogun ana problemleriyle çok az bağlantısı kurulmuştur. Fakat dikkatlice bakıldığında, ilgili bölümün diyalogun geri kalanıyla bağlantısını görülebilir"²¹

III. Bu Dünyadan Kaçmaya Çalışan Filozof

Sokrates, *Theaitetos* (172c)'den başlayarak bize iki hayat tarzının karşıtlığından bahsetmektedir. Bu hayatlardan biri hakiki filozofun, diğeri ise onun tam karşısına yerleştiği, pratik, yani bu dünyalı adam olan hukukçu-siyasetçinin hayatıdır. "Burada artık, [diyalogun ana konusu olan] bilginin doğası problemi kaybolmuş ve onun yerine

¹⁶ Sedley, *The Ideal of Godlikeness*, s. 309.

¹⁷ Vladimir Cvetkoviç, "The Mystical Experience of the Idea of Good in Plato", *Plato on Goodness and Justice*, içinde, ed. Damir Barbariç, Königshausen-Nuemann, Würzburg, 2005, s. 175.

¹⁸ E.E. Sikes, *The Greek View of Poetry*, London-Methuen, 1931, s. 238.

¹⁹ Sedley, *The Ideal of Godlikeness*, s. 311.

²⁰ Sedley, *The Ideal of Godlikeness*, s. 311.

²¹ Rachel Rue, "The Philosopher in Flight: The Digression in Plato's *Theaitetos* (172c-177c)", *Oxford Studies in Ancient Greek Philosophy*, S. 11, 1993, s. 72.

felsefecilerin ve diğer insanların karakter ve doğaları anlatılmaya başlanmıştır. İki farklı insan yaşamı ve bunun pratik sonuçları tartışılmıştır.”²² Şimdi ilgili pasaja bakalım:

(...) Sokrates: Filozoflar pazar yerinin nerede olduğundan bile haberdar olmadan yetişirler. Ya da mahkemelerin nerede yapıldığını, ihtiyar meclisini, kamuyla ilgili başka bir yeri bilmezler. Kanunlar ve kararnamele sözlü olarak mı, yayınlanmış yazılı halde midir? Bu onların ne duyduğu ne gördüğü bir şeydir. Siyasi klikler için rekabeti, sosyal faaliyetleri, ziyafetleri, partileri rüyalarında bile görmezler. Bütün bunları bilmediklerini de bilmezler. Sadece bedenleri bu şehirde yaşar ve uyur. Zihinleri de Pindaros’ un dediği gibi bu küçük şeylere dair ya çok küçük sonuçlar barındırır ya da hiç sonuç barındırmaz. Yüzeyleri ve dünyanın derinliklerini ölçerler. Gökyüzündeki yıldızların ölçümlerini yaparlar.

Theodoros: Ne anlatmaya çalışıyorsun Sokrates?

Sokrates: Yani şöyle... Burada Thales örneğini verebilirim: Thales yıldızlarla ilgili çalışırken bir kuyuya düşüyor. Thrakia’lı bir hizmetçi kız da ‘gökyüzünde ne olduğunu biliyor ama ayağının altındaki kuyuya düşüyor diye’ gülüp alay ediyor. Aynı alay hayatlarını felsefe yolunda harcayan tüm filozoflar için geçerli olabilir. Şu bir gerçektir ki, filozof kapı komşusunu bile görmekten acizdir. Sadece komşusunun ne iş yaptığını bilmemekle kalmaz, o bir insan mı yoksa başka türden bir canlı mı, bunu bile bilmez. Onun sorduğu asıl sorular, ‘insan nedir’ ve ‘insanı diğer canlılardan ayıran özellikler ve eylemler hangileridir?’ sorularıdır. Bu onun asıl bilmek istediği ve keşfiyle asıl ilgilendiği şeydir. Şimdi ne demeye çalıştığımı anladın mı Theodoros?

Theodoros: Evet ve söylediklerinde haklısın da.

(...) Sokrates: İşte bunlar böyle iki tiptir Theodoros. Birisi gerçekten özgür ve boş zamana olandır ve filozof olarak isimlendirilir. Basit ve işe yaramaz olarak görünmesine aldırılmaz. Bir yatağın nasıl yapılacağını bilmez. Ustaca sözler söylemesini de bilmez. Fakat diğeri her türlü işte oldukça uzmandır. Fakat konuşmalarını nasıl ahenkli hale getireceğini bilmez. Tanrıların hayatıyla mutlu insanların hayatını düzenlemesini bilmez.

Theodoros: Sokrates, eğer bu anlattıklarınla herkesi ikna edebilseydin dünyada daha çok iyilik daha az kötülük olurdu.

Sokrates: Fakat kötülüklerin tamamen ortadan kaldırılması mümkün değildir Theodoros. İyiliğin karşıtı olarak kötülük her zaman olacaktır. Kötülüğün Tanrı’ların arasında bulunmasına da imkân yoktur. Bu yüzden kötülük ölümlü doğa üzerinde etki yapar. İşte bu sebeple, mümkün olduğunca bu dünyadan çabuk kaçmaya çalışmalıyız. Bu uçma [kaçma], elimizden geldiği kadar Tanrı gibi olmak [to become like god so far as this is possible / ὁμοίωσις θεῶν κατὰ τὸ δυνατόν] tır. Ve Tanrı gibi olmak, bilgelikle birlikte adil ve ilahi/dindardır. (173d- 176c)²³

Tercümesini aktardığımız pasaj, görüldüğü üzere öncelikle pratik adam ve münzevi filozof arasında bir karşılaştırma içermektedir ve bu karşılaştırmanın büyük ölçüde *Gorgias* ve *Devlet*’in yankısı olduğu düşünülmüştür.²⁴

Pasajda Tanrı’ya benzeme (*homoiōsis theōi*) fikri, iyilik ve kötülüğün bir arada bulunmak zorunda olduğu *bu dünyadan* bir kaçış olarak yer almıştır. Filozof, öte

²² Rue, “The Philosopher in Flight”, s. 71.

²³ John M. Cooper (ed), *Plato: Complete Works*, Hackett Publishing Company, Indianapolis/ Cambridge, Indiana 1997, s. 190-195.

²⁴ David Bradshaw, “The Argument of the Digression in the *Theaetetus*”, *Ancient Philosophy*, S. 18, 1998, s. 62.

dünyayı amaçlayan biri olarak bu dünyadan uçmak için bir çaba içinde görülmüştür. Bu çabası neticesinde filozof Tanrı'ya benzemiş olmaktadır.²⁵

Annas'a göre, Sokrates'in kötülükten kaçmak için bu dünyadan öte dünyaya uçmayı salık vermesi, Platon'un insana biçtiği *son* fikriyle irtibatlıdır. Platon'a göre, bizim nihai sonumuz, Tanrı gibi olmaktır. Annas'ın Airus Didymus'tan yaptığı alıntıya göre sonumuzun Tanrı'ya benzeme olduğu fikrinde Sokrates ve Platon, Pythagoras'la uzlaşılı halindedir.²⁶ Annas'a göre, insanın sonunun Tanrı'ya benzeme olduğu fikrinin ilk bakışta çok mantıklı görünmese de bunun tekrar üzerine düşünmek gerekir:

İlk bakışta Tanrı'ya benzeme fikrinin *insanî* bir son olması çok mantıklı görünmemektedir. Ancak bu sadece kısmen doğrudur. Zira biz, antik Yunan felsefesini, insanın nihâî amacını, insanın kendi doğasını gerçekleştirmek olarak okuyan –temelde Aristotelesçi, Stoacı ve Epikürosçu bakış açısı ağırlıklı bir okuma tarzına fazlasıyla akort edilmiş durumdayız. Alışkın olduğumuz bu okuma tarzı insanın nihâî sonunu, başka bir varlığa benzeme teşebbüsü olarak görmez.²⁷

Sedley ise, *homoiôsis theôîn* antik çağda genel olarak kabul edildiği üzere Platon'un amaçlarından biri olduğunu, fakat böyle olduğu halde, modern yorumlarda Platon düşüncesinin içeriğinde bile yer almadığını dile getirir ve sorar: “O halde kim haklı? Antikler mi yoksa modernler mi?”²⁸ Buradaki görüş ayrılığının, Platon'un antik yorumcuları ile modern yorumcuları arasında olduğu açıktır. Fakat kendisi de modern bir yorumcu olarak Sedley, Platon'un felsefesinde Tanrı'ya benzeme eğilimini merkeze alarak kendisini –bir nevi– antik yorumcuların safında görmektedir.

Theaitetos'ta Tanrı'ya benzeyen filozof, dünyadan el çekmiş, münzevi, pazar yerinin yolunu bile bilmeyen, sosyal ortamlardan uzak ve hatta kapı komşusundan bîhaber biri olarak sunulur. Öyle ki kapı komşusunun insan mı yoksa başka bir tür mü olduğunu bile bilmez. O sadece “insan nedir” sorusuna yönelir. Dolayısıyla Platon'un burada bizi karşı karşıya bıraktığı filozof tam anlamıyla tümellere yönelmiş, tikellerde ya hiç ilgisi olmayan ya da mümkün olduğunca az ilgisi olan biridir. Bu nokta, Platon'un sunduğu filozof portresinin niteliği ile ilgili görüş ayrılıklarının oluştuğu yerdir. Temel ayrışma, Tanrı'ya benzeyen filozof portresinin “bu dünyalı mı yoksa öte dünyalı mı” olduğu sorusunda gerçekleşmektedir.²⁹

²⁵ Paolo Torri, “Becoming Like God in Plato and Middle Platonists between Praxis and Theoria”, <https://unimi.academia.edu/PaoloTorri>, s. 1.

²⁶ Jullia Annas, *Platonic Ethics, Old and New*, Cornell University Press, 1999, s. 52.

²⁷ Annas, *Platonic Ethics*, s. 53.

²⁸ Sedley, “The Ideal of Godlikeness”, s. 309.

²⁹ Diğer bir tartışma ise, *Theaitetos* (176c)'de geçen “Tanrı'ya benzemenin, Tanrı gibi adil, Tanrı gibi dindar olmakla gerçekleşeceği” ifadeleri üzerindedir. Buradaki problem ise şudur: Pasajda, Tanrı gibi adil ve dindar olduğumuz takdirde Tanrı'ya benzeyeceğimiz dile getiriliyor. Fakat Yunan Tanrıları adaletleriyle ön plana çıkmış Tanrılar değildir. Ayrıca “adalet ve dindarlık Tanrıların –en azından Yunan Tanrılarının– değil, insanların nitelikleridir. Bir Tanrı'nın kime karşı dindar olması beklenebilir? Bir insan, Tanrı'da olmayan niteliklere ulaşarak nasıl Tanrı gibi olabilir” şeklindeki soru ve itirazlar gündeme gelmiştir. Ancak ben bu tartışmayı, bu makale bağlamında paranteze alıyorum ve sadece ma-

Theaitetos 172-176c'de çizilen portrenin bu dünyalı bir filozofu mu öte dünyalı bir filozofu mu temsil ettiği tartışması aslında, Platon'un Tanrı'ya benzeme idealinin *Theaitetos*'taki yansımasının niteliğini soruşturmaya dönük bir tartışmadır. Acaba, *Theaitetos*'a göre bir filozof Tanrı'ya benzediğinde dünyadan el etek çekmesi, diyalogda geçtiği haliyle “bu dünyadan çabucak kaçmaya çalışarak münzevi olması” mı gerekmektedir? Bu soruya verilen olumlu cevap geleneksel okumayı temsil etmektedir. Bir de bu soruya olumsuz cevap vererek geliştirilen alternatif bir okuma tarzı mevcuttur ki, bu okumaya göre ise, Platon'un Tanrı'ya benzeme ideali, bu dünyadan el çekmeyi gerektirmez. Bilakis, filozof Tanrı'ya benzemek istiyorsa, *Tanrı gibi* evrene düzen veren, etkin bir yönetici faktör olmak zorundadır. Bazı yorumcular ise geleneksel ve alternatif okuma tarzlarını telif edip, Platon'un Tanrı'ya benzeme idealinin tek tip olmadığını savunmaktadırlar. Ayrıca, ortada hakiki bir felsefi idealin olmadığını, Platon'un burada sadece felsefi bir hatadan, olmaması gereken bir durumdan bahsettiğini dile getiren bir yaklaşım da mevcuttur. Bu görüşe göre Platon aslında bir filozofun asla münzevi olamayacağını, bu şekilde toplumdan ve bu dünyaya dair işlerden el çekerek hakiki filozof olmanın imkânsız olduğunu düşünmektedir. Bu yaklaşıma göre Platon, ilgili pasajlarda aslında kinaye yoluyla bize bir *karikatür* sunmaktadır. Ve bu münzevi hayat tarzının doğurduğu sonuçları göstererek (pazar yerini bilmemesi, ya da komşusunu bile tanıması gibi) bunun *felsefi bir hataya* işaret ettiğini söylemeye çalışmaktadır.

Bu durumda Tanrı'ya benzeme idealinin *Theaitetos*'ta ele alınış şekline dair modern literatürde yaşanan –kronolojik– ilk ayrışma, tasvir edilen filozofun bu dünyalı mı yoksa öte dünyalı mı olduğu noktasındadır. İkinci ayrışma ise, Platon'un Tanrı'ya benzeme idealinin hakiki bir ideali mi yansıttığı yoksa bir karikatürden ibaret mi olduğu noktasındadır. Bazı yorumcular ise söz konusu ayrımları bir araya getiren *birleştirici* okuma tarzları önermektedirler.

Sedley³⁰ ve Annas,³¹ Platon'un Tanrı'ya benzeme idealinin öte dünyalı bir ahlâkî ideali beraberinde getirdiğini savunurken, Mahoney³² ve Bradshaw³³ söz konusu tasvirin bu dünyalı bir Tanrı'ya benzeme idealini barındırdığını, dolayısıyla alternatif bir okuma geliştirebileceğimizi söyler. Lännström³⁴, alternatif olarak sunulan *bu dünyalı* Tanrı'ya benzeme idealinden vazgeçip, geleneksel okuma tarzına geri dönmemiz gerektiğini salık verir. Armstrong ise, Platon'un son dönem Tanrı anlayışının, Tanrı'ya benzeme

kale başlığıyla direk bağlantılı olan tartışmaya odaklanmak istiyorum. Paranteze aldığım tartışmanın geçtiği yerlere örnek olarak bkz. Sandra Peterson, *Socrates and Philosophy In the Dialogues of Plato*, Cambridge University Press, Cambridge, 2011, s. 76. Rue, “The Philosopher In Flight”, s. 89-91.

³⁰ Sedley, *The Ideal of Godlikeness*, 1999; Sedley, *Becoming Like God*, 1997.

³¹ Annas, *Platonic Ethics*, 1999.

³² Timothy Mahoney, “Is Assimilation to God in the *Theaitetos* Purely Otherworldly?” *Ancient Philosophy*, S. 24, 2004, s. 321-337.

³³ Bradshaw, “The Argument of the Digression”, s. 61-68.

³⁴ Anna Lännström, “Socrates, the Philosopher in the *Theaitetos* Digression (172c–177c), and the Ideal of *Homoiōsis theōi*”, *Apeiron*, C. 44, S. 2, 2011, s. 111-130.

anlayışını da değiştirdiğini düşünmektedir. Yazara göre, Platon'un antik okuyucuları onun *Theaitetos*'taki münzevi filozof yaklaşımını esas aldıkları için, Tanrı'ya benzeme idealini de öte-dünyalı olarak yorumlamışlardır. Fakat Armstrong, Platon'un son dönem eserlerindeki aktif/yönetici filozof algısının bu durumu yansıtmadığını düşünür. Örneğin *Timaios*'taki dünyaya *şekil veren* aktif Tanrı imajı ile *Devlet*'te karşımıza çıkan, şehre *nizam veren* aktif filozof arasında bağlantı vardır. Ve dolayısıyla Platon'un filozofunun Tanrı'ya benzemesi için “durmaksızın bu dünyadan uçmasına gerek yoktur.”³⁵ Armstrong, bu makalede ele aldığımız müstakil tartışmanın ötesine geçerek, Platon'un eserlerindeki Tanrı ve filozof imajlarını analiz etmektedir. Burada yazarın tüm görüşlerini burada tartışmak yerine sadece makalemize katkı sağlayacak olan yaklaşımını ele alacağım. Buna göre, Platon'un tek bir Tanrı'ya benzeme ideali yoktur. Tanrı anlayışı değişikçe yahut Tanrı'ya atfettiği nitelikler değişikçe, o Tanrı'ya benzeyen filozofun portresi de değişkenlik göstermiştir. Fakat takdir edileceği gibi, Armstrong'un bu yaklaşımı, *Theaitetos*'un *kendisinde* sunulan Tanrı'ya benzeme anlayışının müstakil olarak tartışılmasına ve sadece *Theaitetos*'taki yaklaşımın niteliğinin irdelenmesine engel değildir.

Rue,³⁶ tüm bu iddialardan farklı olarak, Platon'un *Theaitetos*'ta sunduğu filozof tasvirinin hakiki bir filozofu temsil etmediğini, bir karikatürden ve aşırı bir durumdan ibaret olduğunu söyler. Ona göre Tanrı'ya benzeme ideali Platon'da *felsefî bir hata* olarak yer almaktadır. Rue'nun felsefî bir hata ifadesinden kastı, münzevi bir filozof tasviriyle Platon'un, aslında *olmaması gereken bir durumu* tarif etmeye çalıştığıdır.

Şimdi, bu dünyadan uçarak Tanrı'ya benzemeye çalışan filozof portresine daha yakından bakalım ve bu portrenin bir karikatür olup olmadığı konusundaki tartışmayı merkeze alıp kendi durduğumuz noktayı netleştirelim. Zira öncelikle bu iddia tartışılmalıdır ve tasvir edilen portrenin hakiki bir filozof mu yoksa bir karikatür mü olduğu açıklık kazanmalıdır ki, ardından Tanrı'ya benzeme idealini gerçekleştirecek *filozofun* “bu dünyalı mı yoksa öte dünyalı mı” olduğu tartışılabilir.

Platon'un *Theaitetos*'ta sunduğu Tanrı'ya benzeyen filozof tasviriyle ilgili, oldukça uç noktada bulunan yorumlardan birinin, Rue'nun, “Platon'un aslında burada bir filozofu tasvir etmediği, Tanrı'ya benzeme konusunun burada bir karikatür ve felsefî bir hata olduğu” görüşünü ifade ettik.³⁷ Rue, bu iddiaya müsteniden, bir filozofun her ne olursa olsun, Tanrıların insanlara müdahale ihtimalinin olmadığını düşündüğünü söyler. “Bu, Sokrates'in, *Theaitetos*'da varsaydığı, birinin erdemli ve bilge olabilmesi için –farklı bir tarzda da olsa– ilahî olanın insanla birleşmesini gerektirdiği durumda da böyledir.”³⁸ Yani Rue'ya göre, Tanrılar insanlara hiçbir şekilde müdahale edemeyecekleri için, erdemli olmak için Tanrı'ya benzeme fikri anlamsızdır. Bu yoruma

³⁵ Armstrong, “After the Ascent”, s. 175.

³⁶ Rue, “The Philosopher In Flight”, s. 90-91.

³⁷ Rue, “The Philosopher in Flight”, s. 91. vd.

³⁸ Rue, “The Philosopher in Flight”, s. 89.

göre *Theaitetos*'un filozofu “saplantılı olarak insanları ve filleri temsil eden *bütünle* ilgili görünür. Garip şekilde o, uğruna hayatını harcadığı yüksek fikirlerden fırsat bulup, en temel pratik ayrımları bile yapmaya güç yetiremez. O; iyi, bilge ve kendi kendine yeterli olmak ya da diğerlerini buna ikna etmek konusunda hiçbir istidat ışığı göstermez. Bu filozof tasviri tüm bu zaafı nedeniyle Sokrates’le sayısız çelişkiler gösterir.”³⁹ Rue’ya göre *Theaitetos*’taki filozofa yapılan her türlü yakıştırma, bir filozof için övgü olabilecek cinsten değildir. Fakat bu okuma tarzının doğurduğu kaçınılmaz bir sorun vardır ki, yorumcu kendisi de buna değinmekte ve sormaktadır: Eğer *Theaitetos*’un Tanrı’ya benzeyen filozofu gerçek bir ideali temsil etmiyorsa, Sokrates niçin Protagoryan hayatın hatalarını göstermeye çalışırken, bu filozofun hayatını onun tam karşısına koymaktadır?⁴⁰ Rue bu soruya, “Platon’un bize her iki ayrı hayat tarzındaki hatayı göstermek istemiştir” şeklinde cevap vermekte ve iddiasını bir adım daha ileri götürüp şöyle demektedir: “*Theaitetos*’un filozofu karikatür de olsa bir filozof olarak tanınmaz. O sadece Platonik felsefedeki bir eğilimi temsil etmektedir: Özlere, sonsuz gerçeğe, duyuların oyalamasından ve tikellerin tesadüfî niteliklerinden kaçma eğilimi.”⁴¹

Söz konusu okuma tarzı bizi zorunlu olarak, Platon’un Tanrı’ya benzeyen filozof modelinin hakiki bir filozofu yansıtır yansıtmadığı noktasına getirmektedir. Fakat bu kez de, *Tanrı’ya benzeme*, bir ideali değil tam tersine olumsuz ve Platon’un hep çizdiği *Sokrates* portresiyle bile örtüşmeyen bir hatalı pozisyonu temsil eder hale gelmektedir.

Rue şöyle devam eder:

Theaitetos’un ilgili bölümü, aşırıya götürülmüş bir eğilimi gösterir. Ve bu aşırı form, bir öz yenilgiyi de beraberinde getirir: Varlığın bilgisi, olanın dünyasına bakmadan anlaşılabilir. Protagorasçı hatipler, tikellerin doğasını anlamada hataya düşüyorlardı çünkü bütüne bakmıyorlardı. Filozof ise bütünü kavrayıp, tüm tikelleri kaçırıyordu. Protagoras ve filozof her ikisi de aynı pratik noktadan hataya düşüyorlardı.⁴²

Bu yorum her ne kadar *bu dünyalı* bir filozof önerisini içinde barındırır ve Platon’un genel filozof/Sokrates portresiyle uyum halinde gibi görünse de bize göre bir miktar *niyet okuyuculuğu* da içermektedir. Zira *Theaitetos*’taki pasaja baktığımızda, pasajda tikellerle uğraşmamak, sadece tümele yoğunlaşmak, bu dünyadan kaçarak Tanrı gibi olmaya gayret etmek ve böyle yaparak adil, dindar ve bilge olmak, en ufak bir olumsuz imayı barındırmamaktadır. Burada tikellerden el çekmek Platon’un filozofa yakıştırmadığı bir sıfat gibi değil aksine onu yücelten bir nitelik olarak karşımıza çıkıyor. Platon neden bir yandan hakiki filozofu tasvir ederken, bir yandan da *aslında* onu karikatürize etmeye çalışıp gerçek filozofun *o olmadığını* ima etmeye çalışsın ki? Metinde buna dair en ufak bir ima dahi yokken neden böyle bir niyet okuma yoluna

³⁹ Rue, “The Philosopher in Flight”, s. 91.

⁴⁰ Rue, “The Philosopher in Flight”, s. 91.

⁴¹ Rue, “The Philosopher in Flight”, s. 91.

⁴² Rue, “The Philosopher in Flight”, s. 91.

girelim? Yorumcunun kendisinin de belirttiği üzere, kendisinin bu okuma tarzına yönelmesinin sebebi, *Theaitetos*'ta sunulan filozof portresinin, Platon'da görmeye alışık olduğumuz filozofa/Sokrates'e benzememesidir. Bu, farklı, Tanrı'ya benzemeye çalışan filozof, Platon'un diğer diyaloglarındaki filozof modeliyle uyumlu hale getirilemediğinde ise, bulunabilecek ilk çözüm yollarından biri onun bir filozof olarak meşruiyetini reddetmedir. Annas da⁴³, Rue'nun okuma tarzını Platon'un tavsiye ettiği felsefi hayatı reddetme girişimi olarak görmektedir. Annas, *Theaitetos*'taki pasajın bir klişe olmadığını ve bu kadar meşhur olmasının bir nedeni olduğunu söyler. Burada Tanrı'ya benzeme fikrinin, insan hayatından, iyilik ve kötülüğün bir arada bulunduğu bu dünyadan uçma fikriyle bağlantılı olduğunu söyler. Erdemli olmanın, kötülüğün olmadığı bir yere kaçmak anlamına geldiğini vurgular. Annas'a göre bu pasaj "ruhânlığı, dünyasızlığı vurgulayan" bir pasajdır.⁴⁴

Platon'un *bu dünyalı* bir Tanrı'ya benzeme ideali sunduğunu düşünen Mahoney ise, Rue'nun sunduğu filozof-Sokrates karşıtlığının, Sokrates'in iki uç nokta arasında nasıl durduğunu göstermek açısından uyarıcı bir araç olduğunu söylemektedir. Ona göre Tanrı'ya benzeyen bu filozof, Sokrates'i de, *Devlet*'in filozofunu da temsil etmektedir. *Devlet*'in filozofu iyi idesini temaşa etmektedir fakat yine de öte dünyalı bir filozof değildir, zira şehri yönetmek için geri dönmek zorundadır. Fakat *Theaitetos*'un filozofunun ise, kapı komşusuna bile ihtiyacı yoktur. Aslında, Mahoney, Platon'un bu diyalogu yazdığı dönemde, Greklerin şartlarında, Tanrı'ya benzeme idealinin öte dünyalı değil- bu dünyalı, pratik işlerle meşgul bir filozofu öngördüğünü iddia ettiği için⁴⁵, Rue da nihayetinde dünyadan el etek çekmiş filozofun hakiki filozofu temsil etmediğini düşündüğü için, metni okuma tarzlarının birbirlerine yakın durduğunu söyleyebilir.

Platon'un ilgili pasajını bu dünyalı bir filozof tasviri olarak okuyan Bradshaw da, Mahoney gibi, filozofun aşırı öte dünyacılığının, onu Tanrı'ya benzemekten, adaletli olmaktan alıkoyduğunu söylemektedir. Bradshaw, "bu, filozofa karşı önemli bir nokta olacaktır" demektedir fakat kendi amacının sadece iki hayat tarzının karşılaştırılması olduğunu söyleyerek başka bir değerlendirme yapmamaktadır.⁴⁶

Tanrı'ya benzeme idealinin *bu dünyadan uçmak* ve *öte dünyaya mümkün olduğunca çabuk kaçmak* olarak yer aldığı pasaja yönelik bir başka okuma tarzı da Lännström'e aittir. Yazar temel tezine hem Mahoney'i hem de Rue'yu eleştirmekle ulaşmaktadır. Geleneksel olarak araştırmacıların bu pasajı öte-dünyalı olarak okuduklarını fakat Mahoney'in ve Rue'nun, öte-dünyalı olarak düşünülen Tanrı'ya benzeme idealini Sokrates'e benzemediği için yeniden yorumladıklarını ve alternatif bir okuma geliştirdiklerini söyler. Bunu da "*Devlet*'teki Tanrı'ya benzeme idealinin adaleti gerektirmesi gerekçesiyle" yaptıklarını

⁴³ Annas, *Platonic Ethics*, s. 55.

⁴⁴ Annas, *Platonic Ethics*, s. 60.

⁴⁵ Mahoney, "Is Assimilation to God in the Theaetetus Purely Otherworldly?", s. 322-323.

⁴⁶ Bradshaw, "The Argument of Digression", s. 66.

zikreder.⁴⁷ Kendi tezini ise adalet ve görev kavramları üzerinden geliştirir. Savunduğu ve reddettiği şeyi ise şöyle özetler:

Ben Tanrı gibi olmanın adalet gerektireceğini savunuyorum. Fakat adaletin, Sokrates'in anladığı gibi "şehirle meşguliyet" anlamına gelmesi fikrini reddediyorum. Geleneksel okumanın doğru olduğuna inanıyorum ve Tanrı gibi olmanın öte dünyalı bir ideal olduğunu düşünüyorum. Fakat tikelleri yok sayma ve bu dünyadan uçma yoluyla Tanrı'ya benzeme idealinin, Platon için tek bir ideali yansıtmaması fikrini reddediyorum. Platon, *Theaitetos*'taki *uçan filozofu* da dâhil olmak üzere, Sokrates'i de kapsayan pek çok farklı Tanrı'ya benzeyen adam portresi sunar. Bu portrelerin hepsi birlikte, tikellerle ilgilenmek ya da bu dünyadan uçmanın insanı ne daha iyi ne daha kötü bir filozof yapmadığı portrelerdir.⁴⁸

Rue ve Mahoney, her ikisi de, Tanrı'ya benzeyen kişinin şehri yönetmesi gerektiğini söyler ve Tanrı'ya benzemek için tikellere ve şehre geri dönülmesi gerektiğini düşündüğünü zikretmiştik. Fakat her ikisi de *Theaitetos*'un filozofunun bunu yapamayacağını savunur. Özellikle Rue'da, "öte dünyalılık, Tanrı'ya benzemekten alıkoyan bir durumdur. Bu durumda bilgelik ve erdem, bu dünyadan tümüyle el etek çekmeyi gerektirmez ve Sokrates de zaten böylesine pür temaşa halinde bir filozof değildir".⁴⁹ Lännström, ise buna cevap olarak Tanrı'ya benzeyen bir filozofun takınması gereken tavrı belirleyebilmemiz için adalet kavramından yola çıkmamız gerektiğini söyler ve Sokrates'in adalet anlayışının mutlaka aktif bir durumu gerektirmeyeceğini söyler:

Sokrates ve Platon için erdemlerin (adalet ve tikellerin), bu tarz, şehirle ilgili bir meşguliyet gerektirmesini ve tikellerle meşguliyeti gerektirmesini reddediyorum. Adaleti, biz birinin diğeriyle ilişkisinde ortaya çıkan bir durum olarak kabul ederiz. Bununla birlikte adaleti diğeriyle ilgili bir durum olarak kabul etmekle, adaletin diğer kişilere karşı aktif bir pozisyon almayı gerektirdiğini söylemek birbirinden farklı şeylerdir. Adalet bazı yönlerden, basitçe, diğeriye zarar vermemeyi gerektirir. O halde belirlememiz gereken şey, Sokrates'in adalet anlayışının, diğeriye karşı aktif bir tavrı gerektirip gerektirmeyeceğidir. Eğer gerektirmiyorsa, filozof pekâlâ hem adil olup hem de şehirden el çekebilir.⁵⁰

Bu alıntının konumuza katkısı şu noktadadır: Rue, *Theaitetos*'taki münzevi filozofu Sokrates ile karşılaştırmakta ve bu filozof Sokrates'e hiç benzemediği için, söz konusu filozofu bir karikatür olarak nitelendirmektedir. Lännström ise, bu iddiaya cevap olarak, *Theaitetos*'taki filozof portresinin Platon'un başka herhangi bir metninde çizilen bir filozof portresine benzemek zorunda olmadığını, zira filozofa yüklenen görevler farklılaştıkça, filozofun niteliğinin de değiştiğini zikretmiştir. "Buradaki düğümü çözecek kavram görev kavramıdır. Filozofun Tanrı'ya benzeme idealini nasıl gerçekleştireceği sorusu da görev kavramıyla açıklanabilir. Eğer filozofun görevini "ideaları temaşa ettikten sonra şehre dönmüş o şehri yönetmek" olarak görürsek bu durumda Tanrı gibi olma ideali mutlak

⁴⁷ Lännström, "Socrates, the Philosopher", s. 112.

⁴⁸ Lännström, "Socrates, the Philosopher", s. 113.

⁴⁹ Lännström, "Socrates, the Philosopher", s. 114.

⁵⁰ Lännström, "Socrates, the Philosopher", s. 116.

olarak *şehre dönüşü* ve tikellerle meşguliyeti gerektirir. Böylece filozof görevini yerine getirmiş olacak ve pür-adil bir konuma ulaşmış, Tanrı'ya benzemiş olacaktır.”⁵¹

Armstrong'un okumasına göre ise, *Theaitetos*'ta sunulan filozof portresi, *Devlet*'teki filozof tasvirinden farklıdır. Ona göre Platon'un farklı dönemlerde Tanrı algısında meydana gelen değişme, Tanrı'ya benzeme idealini anlama tarzını da değiştirmektedir. Örneğin

Timaios'ta, evrendeki değişimin sebebi olarak görülen Tanrı anlayışı, Tanrı'ya benzeme idealini de etkilemiştir. Tanrı gibi olmamız için sadece iyiliğe ve güzelliğe sahip olmamız yetmez. Tanrı verimli bir örnek-sebebe olduğu için bizim de etkili-sebepler olmamız gerekir. Bunun için de durmaksızın bu dünyadan uçmamıza gerek yoktur.⁵²

Resmettiğimiz tartışmayı toparlayacak olursak karşımıza şöyle bir resim çıkmaktadır. *Theaitetos*'un (172-176b) pasajlarında Sokrates iki hayat tarzı arasında bir karşılaştırma yapmaktadır. Bu iki hayat tarzından biri, dünya işleriyle, tikellerle son derece ilgili olan insanların *pratik* hayatıdır. Diğeri ise bu dünyadan tamamen el çekmiş, yüzünü tümellere dönmüş, kapı komşusundan bile haberi olmayan, sadece felsefi sorularla ilgili kişinin *theoriayı* andıran hayatıdır. Ve bu ikinci tarz hayatı yaşayan kişinin, yani filozofun, elinden geldiğince bu dünyadan çabucak kaçması/uçması salık verilir. Dünyadan kaçış ise, Sokrates'e göre, Tanrı gibi olmaktır. Diyalogda Tanrı'ya benzeme fikri, bu dünyadan kaçma fikriyle birlikte verildiği için, yorumcular tarafından bu nokta görüş ayrılıklarına sebep olmuştur. Konu hakkında kronolojik olarak ilk ortaya atılan görüş, metnin ilk akla geldiği şekilde/öte-dünyacı bir şekilde okunmasını önermektedir. Geleneksel görüş olarak da nitelenen bu okuma tarzı, Platon'un *Theaitetos*'ta öte-dünyacı bir Tanrı'ya benzeme ideali sunduğunu savunmaktadır. Bu okumaya göre, Platon'un filozofu Tanrı gibi olmak istiyorsa tikellerden uzaklaşmalı ve münzevi bir hayat sürmelidir. Bu okuma tarzına alternatif olarak geliştirilen yorum ise, metin okunduğunda akla gelen ilk anlam olan öte-dünyacılığın Platon'un genel filozof tasavvuruyla uyum halinde olmadığı için reddedilmesi gerektiği yönündedir. Bu durumda *Theaitetos*'ta öte-dünyacı bir çağrışım varsa da, aslında Platon'un filozofunun Tanrı'ya benzemesi için münzevi değil aktif olması, ideaları temaşa etmesi fakat idealar âleminden şehre geri dönüp şehrini yönetmesi, şehre nizam veren *etkili unsur* olması gerekmektedir. Bu iki okuma tarzını telif eden okuma tarzları olsa da karşılaştığımız en aşırı görüşe göre, *Theaitetos*'taki Tanrı'ya benzeyen filozof portresi, hakiki bir filozofu değil bir karikatürü temsil etmektedir. Buna göre Platon burada bir idealden değil, aşırı bir eğilimden bahsetmekte ve felsefi bir hataya vurgu yapmaktadır.

Farklı okuma tarzları arasındaki görüş ayrılığının temel nedenleri, Platon'un birbirinden farklı dönemlerine ait filozof ve Tanrı tasavvurlarını birleştirmeye çalışmalarıdır. *Timaios*'taki aktif Tanrı anlayışı ve *Devlet*'teki aktif-yönetici-filozofundan

⁵¹ Lännström, “Socrates, the Philosopher”, s. 115-116.

⁵² Armstrong, “After the Ascent”, s.175-176.

yola çıkararak, *Theaitetos*'taki münzevi filozof tasavvurunun geçerliliğini sorgulamak ve reddetmek, yöntemsel olarak sorunlu görünmektedir. Ayrıca Platon'un diyalogları, filozofun *neyelkime Tanrı dediği* ile ilgili de bize net bir resim sunmamaktadır. Platon'un Tanrısı kimi zaman *Demiurgos*, kimi zaman *nous* olabilmektedir. Filozofun Tanrı tasavvuruyla filozof tasavvurunun birbirini etkilemiş olabileceğini her durumda akılda tutmamız gerekse de dikkat çekmemiz gereken bir diğer husus daha vardır: Platon'un, farklı metinlerde farklı Tanrı ve filozof portreleri sunsa da, Tanrı'ya benzeme söz konusu olduğunda geleneksel Yunan tanrılarına değil, kendi zihnindeki *filozof Tanrı*'ya benzemeyi öngördüğünü düşünebiliriz. Bu da *Theaitetos*'taki öte-dünyalı vurguyu anlamayı kolaylaştıracaktır. Yani Platon için bir tarafta kültürel olarak karşı karşıya olduğu geleneksel Tanrılar durmakta, fakat bir yandan da o kendi filozof-Tanrısını *inşa* etmektedir. Bu Tanrı'yı *inşa* ederken kimi zaman Tanrı'nın *theoria* hayatını merkeze almakta, kimi zaman da pratik erdemleri merkeze almaktadır. İnşa edilen filozof-Tanrı nitelik değiştirdikçe de, Tanrı'ya benzeyen filozof da buna bağlı olarak dönüşmektedir.

IV. Sonuç

Bu çalışmada *Theaitetos*'un (172c-176c) pasajlarıyla ilgili bir tartışmayı resmetmeye çalıştık. Platon'un *Tanrı'ya benzeme idealini ne şekilde ele almış olduğu* sorusu bu güne kadar literatürde yeteri kadar tartışılmış bir soru değildir. Bununla birlikte bu makale de, Platon'un Tanrı'ya benzeme idealinin sadece bir yönünü tartışmaktadır. Konunun yeni çalışmalarla farklı cihetlerden ele alınması gereken bir konu olduğunu da zikretmemiz gerekmektedir.

Resmettiğimiz tartışma, *Theaitetos*'taki Tanrı'ya benzeyen filozofun *niteliği* ve diyalogdaki Tanrı'ya benzeme idealinin münzevi bir hayatı mı yoksa bu dünyayla meşgul, aktif bir hayatı mı beraberinde getirdiği noktasında düğümlendi. Bir diğer tartışma noktası da, burada tasvir edilen filozofun gerçek bir felsefî ideali mi yoksa felsefî bir hatayı mı göstermeye çalıştığı konusundaydı. Zikrettiğimiz konularda bu görüş ayrılıklarının oluşmasının ilk nedeni, Platon'un diğer diyaloglarında bize sunduğu filozof modelinin, yani Sokrates'in, *Theaitetos*'taki tasvire hiç benzememesiydi. Burada şu hususu hatırlamamız gerekmektedir: Sokrates'in hiç de öte dünyalı biri olmadığı, Tanrı'ya benzeyerek bu dünyadan kaçmaya çalışmadığı, aksine hep bu dünyanın işleriyle meşgul ve *çevresiyle* ilgili biri olduğu varsayımı elbette doğru kabul edilebilir. Fakat buradaki temel problemlerden biri, *Theaitetos*'taki münzevi filozofla, Sokrates arasında bir uyum yakalama *çabasının* bizatihi kendisidir. Platon'un, en temel nazariyelerini bile zaman içinde değiştirdiği herkesin kabul ettiği bir husustur. Hal böyleyken, herhangi bir diyalogda sunulan filozof tasviri, bir diğeriyle *görece* bir uyumsuzluk arz edebilir. Ayrıca eğer bir uyum aranacaksa sadece *Theaitetos*'un filozofuyla *Devlet*'in filozofunun karşılaştırılması da yetersiz olur. Zira konu Tanrı'ya benzeme olduğuna göre, uyumsuz

gibi görünen bu filozof portrelerinin geçtiği diyaloglardaki Tanrı tasavvurlarının da karşılaştırılması gerekir. Böyle bir karşılaştırma Platon'un farklı diyaloglarındaki Tanrı algısının da değişkenlik gösterdiğini ortaya koyar. Burada, yöntemsel olarak yapılması gereken, Platon'un Tanrı algısındaki dönüşümle filozof algısındaki dönüşümü birlikte ele alarak takip etmektir.

Bu durumda, Platon'un geliştirdiği farklı Tanrı tasavvurlarına bağlı olarak Tanrı'ya benzeme idealinin de, bu ideali takip eden filozof portresinin de değişkenlik gösterdiğini söylemek hata olmayacaktır. Tanrı'yı pür temaşa halinde kurguladığı zaman ona benzeyen filozof da kaçınılmaz olarak *bu dünyadan kaçmaya çalışan* bir filozof olmaktadır. Fakat Tanrı'yı, dünyaya şekil veren, adaletle eyleyen, aktif bir durumda tasavvur ettiğinde de ortaya *Devlet*'in aktif-yönetici filozofu çıkmaktadır. Platon'un Tanrı'ya benzeme idealini ortaya koymak için de bu farklı farklı Tanrı ve filozof tasavvurları birlikte ele alınmalıdır. Zira bir diyalogun Tanrı anlayışı o diyalogda çizilen filozof portresini etkilemiş olabileceği gibi, birbirine yakın dönemlerde yazılan iki farklı diyalogun Tanrı ve filozof algıları arasında da bağlantılar olabilir.

Tartışmayla ilgili zikretmemiz gereken bir diğer husus ise, Tanrı'ya benzeme konusunun, okuyucuları -ve yorumcuları-, bu güne kadar antik felsefeyi okumaya alışkın olmadıkları bir yola sevk ediyor olmasıdır. Alıntılanmış olduğumuz gibi zihinlerimiz fazlasıyla *alternatif bir okumaya akort edilmiş* durumdadır. Bu okuma tarzı, insanın kendini gerçekleştirme esasına yani *daha çok insan olma* esasına dayanmaktadır, *daha çok Tanrı gibi olma* idealine değil. Bağlı olduğumuz bu *alışmışlık* ise, Platon'da rastlanan münzevi bir filozofun, *aslında* “bu dünyalı bir eğilimi de yansıtabileceği” yönünde tevellere kapı aralamakta ve hatta filozof olarak bile görülmeyip sadece bir karikatürden ibaret olduğu şeklindeki iddiaların gündeme gelmesine neden olmaktadır.⁵³

KAYNAKLAR

- Annas, Jullia; *Platonic Ethics, Old and New*, Cornell University Press, 1999.
 Armstrong, John M.; “After the Ascent: Plato on Becoming Like God”, *Oxford Studies in Ancient Philosophy*, Sayı: 26, 2004, s. 171-183.
 Bradshaw, David; “The Argument of the Digression in the *Theaetetus*”, *Ancient Philosophy*, Sayı: 18, 1998. s. 61- 68.
 Burkert, Walter; *Ancient Mystery Cults*, Harvard University Press, Cambridge, 1987
 —; *Structure and History in Greek Mythology and Ritual*, University of California Press, Berkeley, 1979.
 Cooper, John M.; (ed), *Plato: Complete Works*, Hackett Publishing Company, Indianapolis-Cambridge, Indiana 1997.

⁵³ Platon'un *theoria* halindeki bir Tanrı algısına sahip olduğu dönemlerde münzevi bir filozof tasviri yaptığı ancak adil, erdemli, aktif bir Tanrı algısına sahip olduğunda pratik işlerin içinde olan yönetici bir filozof tasviri yaptığı, yani, Platon'un Tanrı ve filozof algılarının birbiriyle koşut geliştiği/dönüştüğü konusundaki tavizleri dolayısıyla Prof. Monte R. Johnson'a müteşekkirim.

- Cvetkovič, Vladimir; “The Mystical Experience of the Idea of Good in Plato”, *Plato on Goodness and Justice*, içinde, ed. Damir Barbariç, Königshausen-Nuemann, Würzburg, 2005.
- Dover, James; *Greek Popular Morality: In the Time of the Plato and Aristotle*, Cambridge, Hackett Publishing Company, 1994.
- Solmsen, Friedrich; *Plato's Theology*, Ithaca: Cornell University Press, 1967.
- Merki, Hubert; *Homoiōsis Theōi: Von der platonischen Angleichung an Gott zur Gottähnlichkeit bei Gregor von Nyssa*, 1952.
- Jedan, Christoph; “Methapors of Closeness: Reflections on *Homoiōsis Theoi* in Ancient Philosophy and Beyond”, *Numen*, Sayı: 60, 2013, s. 54-70.
- Kirk, Gregory; *The Pedagogy of Wisdom: An Interpretation of Plato's Theaetetus*, Northwestern University Press, Illinois, 2015.
- Lännström, Anna; “Socrates, the Philosopher in the *Theaetetus* Digression (172c–177c), and the Ideal of *Homoiōsis theōi*”, *Apeiron*, Cilt: 44, Sayı: 2, 2011, s. 111-130.
- Lavacchia, Salvatore; *Una Via che Conduce al Divino: La homoiōsis theō nella filosofia di Platone*, 2006.
- Mahoney, Timothy; “Is Assimilation to God in the *Theaetetus* Purely Otherworldly?” *Ancient Philosophy*, Sayı: 24, 2004, s. 321-338.
- Peterson, Sandra; *Socrates and Philosophy In the Dialogues of Plato*, Cambridge University Press, Cambridge, 2011.
- Rue, Rachel; “The Philosopher in Flight: The Digression in Plato's *Theaetetus* (172c-177c)”, *Oxford Studies in Ancient Greek Philosophy*, S: 11, 1993, s. 71-100.
- Rutenberg, Culbert; *The Doctrine of the Imitation of God in Plato*, Philadelphia: 1946.
- Ryle, Gilbert; *Plato's Progress*, Cambridge University Press, 1966.
- Sedley, David; “Becoming Like God in *Timaeus* and Aristotle”, *Interpreting the Timaeus-Critias*, içinde, ed. T.Calvo, L. Brisson, 1997.
- ; “The Ideal of Godlikeness”, *Plato II: Ethics, Politics, Religion, and the Soul*, içinde, ed. G. Fine, Oxford University Press, 1999.
- Sikes, E.E.; *The Greek View of Poetry*, London-Methuen, 1931.
- Torri, Paolo; “Becoming Like God in Plato and Middle Platonists between Praxis and Theoria”, <https://unimi.academia.edu/PaoloTorri>.
- Tsuchihashi, Shigeki; “The Likeness to God and the Imitation of Christ: The Transformation of the Platonic Tradition in Gregory of Nyssa”, *Christians Shaping Identity from the Roman Empire to Byzantium*, içinde, ed. Geoffrey Dunn, Wendy Mayer, 2015, s. 100-116.